

REFİK HALİD KARAY'IN "MEMLEKET YAZILARI" NDA HALK BİLİMİ VE MESLEK
FOLKLORU

Arş. Gör. Fatih KÖKSAL*

ÖZ

Refik Halid Karay, Türkiye Türkçesinin yazı dilinde kemâle ermesinde, Türk öykücülüğünün Anadolu'ya açılmasında büyük hizmetlerde bulunmuş devrin önemli yazarlarından. Yazar, muhalif kişiliği ile II. Meşrutiyet yıllarından yurda dönüş tarihi olan 1938'e kadar ülke siyasetinde adından oldukça söz ettirmiştir. Tuncay Birkan, Refik Halid Karay'ın 1938'de yurda dönüşüyle başlayan ve ölüm yılı 1965'e kadar süren gazete yazılarını "Memleket Yazıları" adıyla temalarına göre ayırıp 18 kitap halinde yayımlayarak günümüz okuyucusu ile buluşturur. Dönemin en çok ses getiren gazete ve dergilerinde yayınlanmış bu yazılar kültür, sanat içerikli temalarıyla sosyal bilimciler ve özellikle de halk bilimi için önemli bir kaynak durumundadır. Yazılar incelendiğinde görülecektir ki günlük yazı yazma ve yetiştirme endişesi onda yavanlık yaratmamış; günümüzde yapıldığı gibi gündelik iç ve dış siyaset hakkında basit yazılar yazarak gemisini yürütmemiş; bildiğimiz Refik Halid Türkçesi ile kültürlü bir yazı faaliyetine girişmiştir. Yazar, hemen her yazısında sözü, unutulmasından korktuğu âdet ve geleneklere, konak hayatına, mutfak kültürüne, halk etimolojisine, botaniğe, kalıplaşmış sözlere, masal ve fıkraya, mâniye, halk tiyatrosuna, halk taşıtlarına, modalara, inanışlara, mesleklere getirerek bildiklerini anlatmış; hatırlamadıklarını okuyucusuna sorup aktararak âdeta derleme faaliyetine girişmiş; halk bilimi araştırmacılarına kendi ve emsali olan "uç asırlık adamlar" dediği kültüre dair söz eden yazarlar tükenmeden derleme faaliyetine girişmeleri için öğütler vermiştir. Bu makalede, yazının sınırlarını çok aşacak "Memleket Yazıları"ndaki halk bilimi unsurları değil; yazarı bu hususta ilgili olmaya sevk eden amiller, Karay'ın halk bilimci tavrı ve yazarın meslek folkloruna içerik sağlayan yazıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Refik Halid Karay, Tuncay Birkan, Memleket Yazıları, Halk Bilimi

FOLKLORE AND OCCUPATIONAL FOLKLORE IN REFİK HALİD KARAY'S
"MEMLEKET YAZILARI"

ABSTRACT

Refik Halid Karay is one of the important writers who served Turkish story to open Anatolian and Turkish language to reach perfection. The author, with the opponent identity, from the years of constitutional period until the date of return to his country he made a name for himself in the politics of the country. Tuncay Birkan presents Refik Halid Karay's newspaper articles which from started to return of his homeland in 1938 until his death date of 1965, separating them according to their themes under the name of "Memleket Yazıları" and published in 18 books. This articles, publishing in the most influential newspapers and magazines of the period are an important resource for social scientists and especially folklore with their themes of culture and art. When the articles are examined, it will be seen that the worry of writing daily articles and completing in time did not cause any platitude to him. The author in almost every article, the author explained what he knew about the customs and traditions that he feared to be forgotten, mansion life, cuisine culture, folk etymology, botanic, stereotypes, fairy tales and joke, folk theater, public vehicles, fashion, beliefs, professions; he entered compilation action by asking his reader about what he did not remember. In his articles, it is not folklore elements in "Memleket Yazıları" that will exceed the limits of the article; the

* Bayburt Üniversitesi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, fatihkoksal@bayburt.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-3101-6008

emphasis will be on the Karay's folklore attitude, which made the author to be interested in this issue and on his writings on occupational folklore.

Keywords: Refik Halid Karay, Tuncay Birkan, Memleket Yazıları, Folklore.

Giriş

Refik Halid, Türk edebiyatında öyküleriyle çığır açmış; Yahya Kemal'in belirttiği gibi "Türkçeye yeni bir çeşni vermiş" (Beyatlı 1976: 47) edebiyatımızın usta yazarlarından. Daha pek çok usta kalem onun bu hususiyetine vurgu yapmıştır. Onun, yaşayan Türkçe ile ifade etme anlayışı, Anadolu sürgünü ile birleşince doğal bir bütünlük hâsıl olur. O günün İstanbul'unda yaşam emniyetsiz ve buhranlıdır. Devrin sanat diline de bu durum yansımıştır. Yazar, Anadolu hakkında ise şunları söyler: "Anadolu'ya gidiniz! Anadolu, insan üzerinde şu mühim tesiri yapar. Ruha nikbinlik verir ve yüreğe emniyet sokar." (Karay 2017b: 79). Tanpınar, Anadolu'nun Refik Halid'in eserleri üzerindeki müspet tesirini görmüştür: Karay, "1917'de sürülmüş olduğu Anadolu'dan döndükten sonra Yeni Mecmua'da neşrettiği Memleket Hikâyeleri'nde 1910 senelerindeki hikâyelerinin nihilisme'inden sıyrılarak daha köklü bir müşahadeye döner." Yine Tanpınar'a göre Türk öykücülüğü Refik Halid ve Yakup Kadri ile Anadolu'ya açılır (Tanpınar 2011: 122-123). Refik Halid'den önce de Anadolu hakkında eserler verilmiştir. Ancak bunlar, İstanbul aydınının dışarıdan, kendi ekseninden tespitleri mahiyetindedir. Karay'ın önemi, Anadolu insanını ve meselelerini içeriden bir gözle konu edinmesindedir.

Sürgün yıllarında yazdığı başarılı öykülerine rağmen parasal nedenlerle bu türde eser vermeye devam etmeyen Karay (bkz. Karay 2014b: 433) "yüzellilik"lerin affedildiği 1938'den vefat ettiği 1965'e kadar siyasi konulardan uzak yazıları ve romanlarıyla geçimini sağlamak zorunda kalmıştır. 1965'e kadar süren bu yazılarda geçmişten, halden ve gelecekte bahsederken birikimini devamlı gelenekle harmanlayarak okurlarına aktarmıştır. İstanbul yaşamında, Anadolu ve yurt dışı sürgününde gözlemlediği gelenek ve göreneğe dair pek çok ayrıntı yazılarına konu olmuştur.

1. Memleket Yazıları

Refik Halid'le ilgili araştırmalar yazarlık kariyerinin 1908-1922 tarihleri arasındaki ilk dönemine ve 1938 yurda dönüş tarihinden sonra yazdığı romanlar üzerine yoğunlaşmıştır. 1938 yılından sonra döneminin en çok ses getiren "Tan", "Akşam", "Yeni İstanbul", "Zafer" gibi gazete ve dergilerindeki yazıları ise ihmal edilmiştir (Karay 2016b: 15). 2014 yılında Tuncay Birkan'ın editörlüğünde okurla buluşan ve 2017 yılında tamamlanan 18 kitaplık "Memleket Yazıları" dizisi, Karay'ın kültür ve sanat içerikli bir hayli yazı yazdığını gösterir.

Refik Halid'in gazeteciliği dolayısıyla benimsemiş olduğu dil ve anlatım tutumu, mevzu ağır da olsa her okurun zevkine hitap ederek "kayak takmış sporcular misali, kar yığınlarına gömülmeden üzerlerinden kayıp gidenlere mihneti zevk eden" (Karay 2015d: 366) bir tutumdur. Bu ifade anlayışı, Karay'ın edebiyatçılığından ayrı düşünülemez. Birkan'ın da belirttiği gibi "Refik Halid, hep kalemiyle geçinmesine rağmen, daha doğrusu tam da bu yüzden, hiçbir zaman kendini bütünüyle edebiyata adanmış "katıksız bir edebiyatçı" olmamıştır." (Karay 2016b: 40). Yazarın dil ve anlatım

tutumunu şekillendiren yazar, eserin görevi ve sanatın mahiyeti hakkındaki görüşlerine bakacak olursak onun zaten saf edebi metin kaygısında olmadığını da görürüz. Karay'ın, Memleket Yazıları'nın dördüncü cildi "Edebiyatı Öldüren Rejim"de toplanan sanat ve edebiyat hakkındaki yazı ve mülakatlarından halkın okuma kültürünün nitelik olarak seviyesini yükseltmeyi amaçladığını çıkarırız. Kavrayış gücü kuvvetli bir yazar olarak dönemin tarihsel gerçekleri karşısında sanatın çıkmazlarında boğulmak istemez. Karay, halka temas etmeyi amaçladığını, her zümre için yazdığını, hem halka hem de "mümtaz zümre"ye hitap ettiğini belirtir (Karay 2014b: 475).

Yazarın kişiliğinin de onun dil ve anlatımına yansiyarak mücessemleştiğini görmek mümkün. Kendisi için sıklıkla nikbin, epikürist, şikemperver sıfatlarını kullanan Refik Halid'in çocukluk yıllarından itibaren aristokrat çevreye yakınlığı, konak hayatı, gazeteciliği görme ve görülme arzusunu beslemiştir. Yaşamın aydınlık yüzünü sevdiği kadar karanlık taraflarına da tahammülü vardır. Bu tahammül onun Anadolu gerçeklerini yakından kavraması ile de ilgilidir. Tevfik Fikret'le ilgili bir yazısında onu "müşkülpesent" olarak tanımlar ve şair hakkındaki sözlerinden kendi kişiliğinin, yaşamını ve yazarlık anlayışını nasıl şekillendirdiği kavranabilir: "Hakikî hayata, realizme hiç tahammülü, cesareti yoktu. Bundan dolayıdır ki çirkin görünenin yakından tahlil edildiği zaman güzel derecesinde ruhu kavradığını, hususî bir neşe verdiği bilemedi; bedbin ve ümitsiz öldü." (Karay 2014b: 313).

Karay'ın yaşam karşısında takındığı bu aktif tavrı, yaşama nüfuz edişi, yazılarının konu bütünlüğünü de bölmekte; her lahza okuyucuyu geçmişe götürmektedir. "Eskilerin istitrâd dedikleri mevzu dışı görünen lüzumlu söz değiştirmelerini pek sevdiğimden epeyce sık rastlayacağınız bu kabil çıkıntıları mazur görmeyi rica ederim" (Karay 2014a: 49) şeklinde belirttiği üzere yazılarında söz döner dolaşır insana ve hayata dokunur. Yaşam karşısında "Hürriyet sütü – belki de ihtiyatsızlığımızdan – benim yalnız ağzımı yakmakla kalmadı, tam 22 sene süren menfa ve gurbet çilesiyle gençliğimi kavurdu." (Karay 2014a: 48) diyen yazarın artık ihtiyatlı bir muhalefet, yaşam tarzı ve önerisi izleyeceği anlaşılır. Kısacası Nazım Hikmet'in Türk köylüsünü tanımladığı "Hoca Nasreddin gibi ağlayan / Bayburtlu Zihni gibi gülendir." mısralarındaki gibi Refik Halid de ironik, çatallı fakat Zihnî kadar ihtiyatsız olmayan, geleneğin birçok meselede işlevsel olduğuna inanan söyleme sahiptir.

2. Refik Halid ve Gelenek

İhtiyat, gelenekle de bağlantılı olan bir tutum biçimidir. Kültür birikiminin ardında insanoğlunun doğaya karşı verdiği yaşam mücadelesinden öğrenilen tedbirler gizlidir. Aynı tabii eğilimle insanlar, yaşamını birtakım kalıplara sokmakta yahut geçerliliğini yitiren kalıplardan sıyrılmakta; iç dünyasının yanında maddi âlemini de tasarlamaktadır. Şenel'in belirttiği gibi uygarlık yolunda insanoğlu yarınını düşünme ve imsak zorunluluğuyla anın gereksinimlerine ve psikolojisine göre tepki göstermek yerine kendisini tutmayı, imsakı, tepkilerini uzun dönemdeki yarar zarar ilişkisine göre düzenlemeyi öğrenecektir (Şenel 1982: 164). Karay da 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında hürriyet fikrinin en çok dillendirildiği süre zarfında bu yasadaki hissesine düşeni alacaktır. Refik Halid'in ihtiyatı ile gelenek bağlantısına geçmeden önce, onun mevcut tavrını daha iyi kavramak için yazarın "istibdat" ile mutfak kültürü arasında kurduğu ilişkiye bakalım:

Devlet adamlarından çoğu, başka eğlencelere izin verilmediğinden mutbaklarını iyi işletirlerdi. Zaten aralarındaki sohbetler hemen hemen yapı, bahçe ve mutbak gibi başlıca üç fasıldan öteye geçemediği için konuşur, konuşur, birbirlerine bakar, iştaha gelir, ev yaptırırlar, bahçe süslerler ve yemek pişirirlerdi. (Karay 2015a: 30).

Muhalif tavrı ve sivri dili nedeniyle yaşamı boyunca pek çok güçlükle karşılaşan Karay'ın 1938 sonrasındaki yazılarına "ihtiyat" ve "gelenek" noktasından baktığımızda zengin bir veri kaydı ile karşılaşırız. Zira Karay'ın da belirttiği üzere "Kalem, güzel sanatlar arasında, taşınması en kolay olan vasıta ve âletlerin başında gelir. Terziye, "Göç!" demişler, "iğnem başımda!" demiş." (Karay 2015a: 28). Yazarın kişiliğini, sanata ve hayata bakışını yansıtan yazılarından uçlarda yaşamasına rağmen bunu olumlamadığını görürüz. İyi yahut kötü de olsa düzenin ve hayatın devamından yanadır. Derinleşmek tarihsel derin tartışmaları gündeme getireceğinden düşüm yerine gelenekçi bir çözüm ona en iyi seçenek görünür. Kendisi ve ülkesi adına geleneğin ferasetine, yaşama katlanmak gerektiğinde yazıya ve yazıda alaycı bakış açısına sığınır.

Refik Halid, çocukluk ve gençlik yıllarında İstanbul konak hayatı, geleneksel Osmanlı yaşamı içinde yetişmiş; Anadolu'nun kocakarı imanına, sert ve kaba belki fakat hikmetli, feyizli olarak gördüğü geleneksel yaşamına sürgün yıllarında yakından tanık olmuş; vatan hasretini gidermek, ailesinden uzakta Türk mutfağındaki aile sıcaklığını yakalamak için mutfağa girmiştir. Vatanından uzakta kaldığı yıllarda yegâne teselliyi Türk kültürüne sığınmakta bulan Refik Halid, bu zenginliği kaybetmenin ne vahim bir kayıp olacağını deneyimlediği için okuyucusuna sürekli hatırlatmalarda bulunur. O, kimi âdetlerin, inanışların hikmet içerdiğini belirterek sosyal, iktisadi bir işleve karşılık geldiğini söylemektedir ve devamından yanadır. Dini dinime, dili dilime uygun tabirine, anlayışına yazılarında sık rastlanır ve bunu bir yaşam düsturu haline getirdiğini de "Bir Ömür Boyunca"da "Dil ve Din Tiryakiliği" başlığında anlatmaktadır.

3. Memleket Yazıları'nda Halk Bilimi

Refik Halid, yukarıda bahsettiğimiz zeminden hareketle yazılarını halk, yaşam dolayısıyla da kültür odaklı bir hedef ve nitelik gözeterek kaleme alır. O, folkloru yeri gelmişken söylenen sözler kabilinden değil, unutulmasından korktuğu için kayıt altına almıştır: "Türkçe deyimler, atasözleri ve bölge ağızları hakkındaki fıkralarını bazı kimseler belki de mevzu bulamayınca başvurduğum sütun doldurma yazılarından sanırlar. Değildir." (Karay 2017a: 623). Kültür odaklı yoğun tema seçiminin ardında gelenekteki çözümlüş karşısında yazarın duyduğu kaygının etkisi oldukça yüksektir. Yazar, "Biz, sürü sürü politik ve sosyal inkılâplardan güçbelâ arta kalabilmiş, her inkılâbın yepyeni icaplarına uymağa çalışmış ve gömlek gibi devir değiştirmiş üç asırlık adamları." (Karay 2016b: 198) dediği kendi ve emsalleri dünyadan göçüp gitmeden folklor çalışmalarına başlanması gerektiğini sıklıkla hatırlatır.¹ Yazar, "Şu var ki terkedilen âdetleri büsbütün unutulmadan böylece tesbit bir hizmettir. Vaktile

¹ "Bu fıkraları unutulmaktan korumak, folklor bakımından şimdiki nesilden daha bilgiç sandığım bizlere bir vazifedir." (Karay 2017a: 609), "Benim korktuğum daha fazla gecikmemiz, çok istifade edeceğimiz adamları yarın arayıp da mezar taşlarını bile bulmakta zorluk çekmemizdir." (Karay 2017a: 626).

edilmemesi yüzünden tarihimizin örf ve âdetler kısmı yer yer karanlıkta kalmıştır.” (Karay 2015a: 379) anlayışı ile yazılarında sözü halk bilimine sık sık getirir. Araştırmacıları çeşitli yazılarında halk bilimi çalışmalarına yönlendirir. Yazar, Ramazan Bayramı’nda mendil dağıtma âdeti hakkında yazdığı yazısında bu âdetin kökleri hakkında bilgi sahibi olanlara ve genç araştırmacılara şu tavsiyede bulunur: “Bilen varsa yazsın; arayıp bulacak kabiliyette olanlar da keşfe çalışsın. Öyle işlere genç bilginlerimiz merak sarmalıdır; şimdi terk edilmiş olsa da dünkü âdet ve anelerimizi incelemelidirler.” (Karay 2016a: 367). Yazar, tavsiyelerinden birinde Hüseyin Rahmi’nin, Ahmet Rasim’in ve Ahmet İhsan’ın isimlerini anarak ve kendisini de kaynaklara ekleyerek “Aşağı, orta ve yukarı tabaka İstanbul hayatını konaklar, evler, mahalle araları ile, çeşitli tipleri, kıyafetleri görüş ve düşünüş farklarıyla, bütün âdet ve göreneklerle kısımlara ayırarak, mehzaz göstererek ve muharrir adlarını sayarak aydınlatacak değerli bir eser”e (Karay 2014b: 139) ihtiyaç olduğunu belirtirken kaynaklara ve yönteme de vurgu yapar. Okuyucuları ile etkileşim halinde olan yazar, onlardan edindiği halk bilimi verilerini de bir anlamda derler. Örneğin nevrüz macunu hakkında yazdığı yazılarından birinde macunun muhtevasını hatırlamakta güçlük çekerek bilgi sahibi olanlara şöyle seslenmektedir: “Meslekten bir bilen çıkarsa da Nevruz macununun terkiibini ve daha esaslı bilgisini yazsa, eczacılık tarihimizin unutulmağa mahkûm bir köşesini aydınlatmış olur.” (Karay 2015a: 377). Konuya hâkim bir kişi tarafından karşılık bulan talebi, Karay aynı gazete sütununda yayınlar:

“Bereket eczacı A. Bulut isminde muhterem bir okuyucum çok merak ettiğimiz Nevruziye macunu terkiibini eski bir ecza defterinden kopye edip göndermek nezaketinde ve hizmetinde bulundu; yazıyorum: “30 dirhem Şam fıstığı, 100 dirhem abdülleziz yahut (doğrusu) habülleziz ile birlikte tunç havanda karıştırılarak ve ezilerek iyice dövülecek. Bir tarafta da şeker şurubu hazırlanacak; şurup henüz soğumadan o ezilen şeyler içine katılacak ve yine sıcak iken 5 dirhem Hindistancevizi, 5 dirhem kakule-i, 5 dirhem karanfil tozu (iri karanfiller toz haline gelinceye kadar dövülmüş olacak) da ilâve edilecek.” İşte macun hazırdır.” (Karay 2015a: 378-379).

Refik Halid’in halk bilimi hakkındaki tanım, tespit ve öneri içeren yazılarının, dönemin Türk halk bilimi çalışmalarına tesir edip etmediğini çalışmamızın sınırları gereği araştırmadık. Ancak zamanın önde gelen gazetelerinde yazan ve geniş bir kitleye seslendiği, yazılarından okuyucu ile olan açık iletişimden, etkileşimden anlaşılın yazarın halk bilimi ile ilgili içeriklerinin okuyucuda ilgi uyandırdığı anlaşılmaktadır: “Bana en fazla mektup bu bahisler üzerine gelir. Netekim geçende “Kıl pranga, kızıl çengi” fıkrası münasebetile epeyce mektup aldım.” (Karay 2017a: 623). Refik Halid, bahsi geçen yazılarda Türk halk biliminin bugün çalışma alanına giren pek çok mevzusuna, en fazla da mutfak kültürüne dair yazmıştır. Karay’ın Türk mutfak kültürü hakkındaki düşüncelerini başka bir yazımızda ele aldık (bkz. Köksal 2020). Bu cihetle onun yine sıklıkla önemine değindiği ve yeri geldikçe ilginç yönlerini anlattığı meslek folkloruna değineceğiz.

4. Meslek Folkloru

Refik Halid, bir halk bilimci dikkati ve ilgisi ile eski meslekler üzerine eğilmek gerektiğini hem ilgililere duyurmuş hem de bu amaca veri sağlayan yazılar kaleme

almış; unutulmasından korktuğu meslekler hakkında bilgi vermiştir. “Büsbütün Unutulmasın Diye” başlıklı yazısında Avrupa’da çıkan bir meslekler kitabının benzerinin bizde de olması gerektiğini söyler. Yazarlarımızdan Gürpınar’ın, Ahmet Rasim’in İstanbul’un eski mesleklerini eserlerine konu edinerek edebiyatımıza mal ettiğini düşünür. Kendisi de unutulmaması için mesleklere yazılarında yer verir. Fakat bunun yeterli olmadığından, bir bütün teşkil etmediğinden yakınır: “Umumî mahiyette olmasa da yalnız İstanbul’un eski sanatlarından, mesleklerinden ve unutulmağa yüz tutmuş âdetlerinden bahseden yazıları bir araya toplamak da faydalıdır.” der (Karay 2016a: 307).

“Avrupa ve Amerika’daki folklor araştırmalarında “occupational folklore” veya “occupational folklife” şeklinde geçen “meslek folkloru” kavramı, hem geleneksel hem de modern mesleklere ait somut ve somut olmayan folklor değerlerini karşılamak için kullanılmıştır.” (Duymaz, Şahin 2010: 101). 19. yüzyılda Osmanlı toplumu siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda hızlı değişmelere tanık olur. “Yüzyılın başlarında, Osmanlı ekonomisi büyük ölçüde kendi kendine yeterliydi. Geleneksel teknolojiyi kullanan tarım ve tarım dışı üretim faaliyetlerinde, kapitalizm öncesi üretim ilişkileri egemenliklerini koruyordu.” (Pamuk 1990: 194). Ancak Avrupa lehine gelişen dış ticaret ve diğer gelişmelerle sanayi devriminin ürünleriyle rekabet edemeyen zanaatların ürünleri, örgütlenmeleri, gelenekten ve inanışlardan gelen birtakım ahlaki düzenleri gitgide akamete uğradı. Bununla birlikte yeni yaşam beraberinde yeni meslek ihtiyaçları da doğurdu. Her sosyal grupta olduğu gibi yeni meslek gruplarında da halk bilimini ilgilendiren maddi ve manevi ürünler, değerler geleneğin dinamizmine bağlı olarak meydana gelmektedir. Refik Halid, yazılarında dönemin yeni meslekleri hakkında da ortak bir iletişim, davranış, gelenek içerdiğinin altını çizerek bu mesleklerle ilgili bilgi vermektedir. Meslek folklorunun ilgi alanına “mesleğe kabul törenleri, inanışlar, fıkralar, hikâyeler, efsaneler, halk şiiri örnekleri, meslek mensuplarının icra ettiği geleneksel oyunlar, mesleklerin özel dilleri vb. pek çok husus” girmektedir (Duymaz, Şahin 2010: 106).

“Edebiyat ve Teneke” başlıklı yazısında ucuz eserlerle teneke arasında bağ kuran Refik Halid, sözü Birinci Dünya Savaşından önce İstanbul’daki “teneke devri”ne getiriyor. Yazar, geleneksel zanaatların kıymetli madenlerle yaptığı ürünler yerine ithal edilen malların teneke kaplarıyla türlü eşyalar yapıldığından yakınır. Burada halkın kaliteli hammaddeyle yahut estetik kaygılarla üretilmiş eşyaları kullanım imkânının azaldığını görürüz. Demircilik, gümüşçülük, çömlekçilik, bakırcılık gibi mesleklerin yanında tenekecilik mesleği ortaya çıkmıştır. Karay, ürünün niteliği, mesleğin ortaya çıktığı çalkantılı dönem ile edebî kaygıları bir arada ele alarak sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmelerin birbirine olan bağına vurgu yapmaktadır. Ayrıca yazarın, devrin endüstri öncesine dikkat kesilen folklor anlayışında olduğu gibi tenekeciliği pirsiz ve türedi bir ekonomik faaliyet olarak algıladığı anlaşılmaktadır:

“Tenekecilik en verimli zanaat ve teneke en makbul maden haline gelmişti. Halk gaz tenekelerini açıp keser, evirip büker, kıvırıp çevirir veya tenekecilere götürür, yüz türlü ev eşyası haline sokardı. Neler yapılmazdı ki? Bütün eski güzel çanak çömlek, küp ve saksı, kavanoz ve kutu, hulâsa demirden, bakırdan, tunçtan, pişmiş topraktan vücade getirilmiş hoş şeyler,

yerlerini teneke edevata bırakmışlardı; hem sanat, hem zevk mahvolmuştu. Sahne komikliği bile gaz tenekesinden kuvvet alırdı.” (Karay 2014b: 49).

“Billür Parçasında Gördüklerim” başlıklı yazıda avizeciler, kürkçüler, sigaracılar, yorgancılar dönemiyle birlikte ele alınmıştır. Karay, avizecilerin Musevi cemaatinden olduğunu iki üç yılda bir konaklara temizliğe çağrıldıklarını söyler. Kürkçüler ise Ermeni cemaatindedir. Yazar, kürkçülerin çok terbiyeli adamlar olduğunu ancak onlar çalışırken kürklerden deri parçaları çalmasını diye başlarında daima gözcü buldurmak gerektiğini söyler. Tütün meraklıları tarafından İskeçe’den temin edilen tütünler, Musevi cemaatinden sigaracılar bir sene idare edecek kadar sardırılır. Bu işçilerden Ermenilerin ikram edilen yemekleri yediklerini ancak Musevilerin ikramları geri çevirdiklerini anlatan yazarın, sigaracıların, avizecilerin, kürkçülerin ortak bir inanç, davranış ve iş akdinde olduklarının altını çizmesi ilginçtir. (Karay 2014c: 290).

19. yüzyılda ortaya çıkan mesleklerden biri de fes kalıpcılığıdır. Yazar, fes kalıpcıları hakkında dört yazı yazmıştır. Bunlar: “Yağmurun Hatırlattığı” (Karay 2014c: 454), “Büsbütün Unutulmasın Diye”, “Bir Fesin Hatırlattıkları” (Karay 2016a: 314) ve “Fes, Kalıp ve Üst Tarafı” (Karay 2017c: 94) başlıklı yazılardır. Yazılarda bu işi meslek edinen kişinin Ermeni bir külhanbeyi eskisi olduğu meslek tipi olarak vurgulanmıştır. Karay, fesin hangi malzemeler kullanılarak kalıba sokulduğunu aşamalarıyla, kalıpcının bu esnadaki tavrını yine mesleksel bir vücut dili olarak ayrıntıyla anlatır ve “Büsbütün Unutulmasın Diye” başlıklı yazıda der ki: “Kalıpcılıkta caka şarttı ve çabuk iş yapıyor görünmek mesleğin bir icabıydı.”, “Lisan halile âdeta der ki: İş mühimdir, şakası yoktur, kalıpcılığı hor görme, ince sanattır!” (Karay 2016a: 307).

Refik Halid, bakkallık mesleği hakkında da bilgi vermektedir. Yazar, evlere erzak alımı hakkında yazdığı “Kiler ve İnce Kiler” ve “Reçel Kavanozlarına Dalıp, Ne Renkli ve Tatlı Âlemler Seyrederdim” (Karay 2015a: 91) başlıklı yazılarında bu esnaf kolunun Birinci Dünya Savaşının darlık zamanlarında gelişmeye başladığını söyler. Öncesinde daha çok hesabını bilmeyenlerin ve dar gelirlilerin uğrağıdır bakkallar. Yazar, “Kiler ve İnce Kiler” yazısında Türklerin ticarete atıldığı yılları savaş yılları olarak tespit eder: “Yokluk içinde ve bu kıtlıktan dolayı mahalle aralarında ufak tefek dükkânlar türedi. Sahipleri de artık Bodos veya Yorgi değildi... Sabık mümeyyiz Ahmet Efendi yahut mütekait Binbaşı Ali Bey’di!..” (Karay 2017c: 114).

“Berberlerin Diş Çektikleri Günlerden Manzaralar” başlıklı yazıda diş çeken berberler ve seyyar dişçileri anlatılır. Yazar, dişçi berberlerin çoğunlukla Rumeli Muhaciri, seyyar dişçilerinse azınlıklardan olduğunu söyler:

“Ekserisi Rumeli muhacirlerinden olan poturlu, şal kuşaklı ve cebkenli, hattâ yazma sarıklı dişçi – berberlerin aksine arabalı seyyar berberler Frenklik taslarlar, şarlatanlık ederler, çingirak çalıp nutuklar verirler, halk üzerinde müsbet tesirine güvenerek şapka giyerlerdi; esasen bunlar azınlık mensubu yahut yabancı idiler; iyi para kazanırlar, faytonlarının arkasında kanlı izler bırakarak şehri gezip dolaşırlardı.” (Karay 2016a: 330).

İstanbul’da taşımacılık yapan esnaf zümrelerinden arabacılar, sırik hamalları, vardacılar da Refik Halid’in yazılarına konu olmuştur. Bu zümrelerin külhani

tavırlarından şikâyet eden yazar, arabacı esnafının iskemlesinin ehliyet hükmünde olduğunu, yetkili kişilerin gerekli hallerde iskemleye el koyduklarını (Karay 2014c: 319); izdivaç meselelerinde ise arabanın her zaman önemli olduğunu dile getirir: “Biz, atlı araba devrinin çocuklarıyız; o cihetten hâtıralarımız ve malûmatımız geniştir. Bir aralık lâstik tekerlekli arabaların izdivaç meselelerinde ağır bastığını biliriz.” (Karay 2014b: 202) Vardacılar ise Osmanlı Devleti’nin ilk kara toplu taşıma araçları olan atlı tramvayların personellerindendir. Mesleklerinin zorluğu, kullandıkları kelimeler toplumun ilgisini çekmiştir. Meslek terimlerinden olan İtalyanca kökenli “dikkat et! gözetle!” anlamındaki “varda” ünlemi daha sonra Türkçe argo sözlere dahil olur (Püsküllüoğlu 2004). Vardacılık o yıllarda nasihatlere de konu olmuştur:

“Elinde boru, yalınayak, başıkabak, üstünde yırtık pırtık kirli fanilâsı ve dizlerine kadar sıvanmış yamalı pantolonu, atların önünde seğirtir gider, ara sıra da: “Varda! Destur! Savulun!” diye bağırdı. En korktuğumuz şey tramvay vardacısı olmaktı; zira çocuklara ikide bir: “Çalışmazsan işte böyle tramvay vardacısı olursun. Bak ibret al!” derler, nasihatler verirlerdi.” (Karay 2016b: 516).

Sahabelerden itibaren ve Kâbe’ye, Hz. Peygamberimizin (s.a.v) kabrine ecdadımızın yüksek saygısı mucibince meslekten ziyade kutlu bir hizmet olarak algılanan temizlik hizmetine feraşet, ferraşlık denmiş; bu hizmet Büyük Selçuklulardan itibaren kurum haline gelmiştir (Karaboğa 2019: 55). “Feraşet, ferraşlık hizmeti demektir. Ferraşın lûgat mânası yayıcı, döşeyici, süpürücü, hizmetkârdır.” Hizmet, önemi dolayısıyla “feraşet-i şerife” olarak anılmıştır (Pakalın 1993: 606). Osmanlı’da kutsal topraklara gidip hizmet etme imkânı olmayan kimseler - başta padişah ve ailesi olmak üzere padişahın icazet ve berat verdiği kişiler - kutsal mekânları kuş tüyü ile dini bütün, hassas, ahlakına güvenip vekil tayin ettiği kişilere temizletmişler; padişah bu mekânların sahibine hürmetinden teberrüken sorgucunu kullanılmış tüylerle süsletmiş; sarayda Haremeyn’den gelen teberrük eşyaları olarak süpürgeler, toz bezleri vs. saklanmıştır (Karaboğa 2019: 55). Vekil tayin edilen kişilerin maaşları her yıl Surre alayları ile özel feraşet çantalarına konularak gönderilmiştir. Refik Halid, kutsal mekanlarda temizlikle görevlendirilen bu kişilere delil dendiğini bizlere aktarmakta; ayrıca feraşet-i şerife hizmetinin babadan oğula Haremeyn’in yoksul kimselerince yapıldığını aktarmaktadır. Karay, geleneğin halk içindeki yansımalarını, dinsel bir ritüele dönüşen çanta gönderme ve deliller tarafından kutsal topraklara has hediyelerle doldurularak geri gönderilen çantaları açma işinin bir merasim halini aldığını “Mekke ve Medine’deki Delillerimiz” ve “Deliller ve Hediyeleri” yazılarında ayrıntılarıyla anlatır.

“Şu var ki anlattığım zarflama sahnesi yarı dinî bir tören mahiyetini alırdı. Hepimiz âdeta namazda, niyazda bulunuyormuşuz gibi temkinli durur, çantalar kapandı mı gönüllerimizde vazifelerini yapmış olanlara mahsus rahatlığı duyardık.” (Karay 2017c: 122)

Feraşet-i şerife hakkında bildiklerimize Karay’ın eklediği bir ayrıntı daha vardır. Yılda bir kez para gönderilen delillerden beklenen, hayır sahibine kutsal topraklarda dua etmesi ve günün birinde kutsal topraklara giderse rehberlik etmesidir. Aynı rehberlik ve ağırlama faaliyeti delillerin başkente gelmeleri halinde karşı taraftan

beklenir. Refik Halid, “Mekke ve Medine’deki Delillerimiz” yazısında Mekke’deki delillerinin bir yıl boyunca konaklarında misafir edildiğini söyler (Karay 2014c: 243).

Sonuç

18 ciltte toplanan “Memleket Yazıları” Türk halk bilimine dair önemli bir içerik barındırmaktadır. Karay, toplumumuzun 20. yüzyıldaki hızlı kültür değişiminden öncesini bilinçli bir halk bilimci tavrıyla ve geleceğin de neler getireceğini sezerek yarınlara bırakmıştır. Daha “fastfood” kültürü yerleşmeden “Biz “yemek yiyen” bir nesildeniz. Yarınkiler “yemek yiyen” değil, “gıda alan” bir nesilden olacaklar.” (Karay 2015a: 36) tespitinde bulunan Karay’ın Türk mutfağına dair yazıları dördüncü cilt “Mutfak Zevkinin Son Günleri”nde toplanmıştır. Yayınevi, birinci ciltte toplanan yazıları, yazarın “Bir Ömür Boyunca”da içeriğini İstanbul folkloruna ayıracağını da belirttiği arzusunca² “Hep İstanbul” adıyla okurla buluşturur. Üçüncü kitap “Edebiyatı Öldüren Rejim”de halk edebiyatına dair yazılara bir başlık da açılmıştır. Aynı şekilde tarih, hatıra, gezi gibi temalar gözetilerek ayrılan diğer kitaplarda da artan-eksilen oranda halk bilimi unsurları bulunmaktadır.

Refik Halid, halk edebiyatının türleri hakkında derin bilgiye sahiptir. Yazar, tür tanımında, tasnifinde, tartışmalı türler hakkında yorumda bulunur. Âşık destanlarının hangi muhitte ve hangi vakalar üzerine yazılıp yayıldığı; efsane ve masal metinleri; fıkra tanımı, tipleri, tasnifi; halk etimolojisi, deyim, argo ve lakapların meydana gelişleri hakkındaki fikirleri, müşahitliği; halk tiyatrosu; mâni örnekleri ve mâni söyleme geleneği; zanaatlar; geçiş dönemi ve bayram âdetleri; inanışlar Refik Halid’in yazılarına konu olmuştur. Refik Halid’in halk bilimine dair birikimi daha çok İstanbul merkezlidir. Devrin aristokrat bir ailesine mensup olan yazar, İstanbul konak hayatının âdet ve geleneklerini yakından tanıma imkânına sahiptir; sürgün hayatında Anadolu halk kültürüyle tanışmıştır. Karay, geleneğin insan hayatındaki önemine, işlevine sıklıkla temas etmiştir.

KAYNAKLAR

BEYATLI, Yahya Kemal, (1976), *Siyasi ve Edebi Portreler*, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayını.

DUYMAZ, Ali ve Halil İbrahim Şahin, 87 (2010), “Meslek Folkloru Kapsamında Geleneksel Mesleklerdeki Pir İnanıcı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Millî Folklor*, 101-112.

KARAY, Refik Halid, (2009), *Bir Ömür Boyunca*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

KARAY, Refik Halid, (2016a), *Cihangir Dalkavuşu Tarih*, Tuncay Birkan (Haz.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

² Bir niyetim var: İçinde doğup büyüdüğüm İstanbul şehri ile ve bu şehrin semtleri, mahalleleri, yazlıkları, ramazanları, bayramları, kandilleri, âdet ve görenekleri, manzaraları ile alakalı neler yazdım ve neler yazacaksam hepsini “Hep İstanbul” ismi altında toplayıp bastırmak. Çoğu edebiyata fazla kaçmakla beraber yine de bastırmalıyım; yakın mazimizin büsbütün unutulmamasına yarayacağı için... (Karay, 2009: 243).

KARAY, Refik Halid, (2014b), *Edebiyatı Öldüren Rejim*, Tuncay Birkan (Haz.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

KARAY, Refik Halid, (2017c) *Elli Yıl Önceki*, Tuncay Birkan (Haz.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

KARAY, Refik Halid, (2016b), *Hep İstanbul*, Tuncay Birkan (Haz.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

KARAY, Refik Halid, (2014a), *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da*, Tuncay Birkan (Haz.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

KARAY, Refik Halid, (2015a), *Mutfak Zevkinin Son Günleri*, Tuncay Birkan (Haz.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

KARAY, Refik Halid, (2014c), *Pek İyi Hatırlarım*, Tuncay Birkan (Haz.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

KARAY, Refik Halid, (2017b), *Taklitten Âdete Gündelik Hayat*, Tuncay Birkan (Haz.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

KARAY, Refik Halid, (2017a), *Türkçenin Tadı ve Âhengi*, Tuncay Birkan (Haz.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

KÖKSAL, Fatih, (2020), "Refik Halid Karay'ın Mutfak Kültürü Hakkındaki Yazıları", Hasan Selim Kiroğlu (Ed.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar II*, Ankara: Gece Kitablığı.

PAMUK, Şevket, (1990), *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

ŞENEL, Alâeddin, (1982), *İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2011), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.